

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 04 лютого 2005 р. № 2424-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2424-15>.
4. Беседіна Т.І. Проблема визначення сторін у договорі (контракті) поставки в зовнішньоекономічній діяльності / Т.І. Беседіна // Держава і право. – Вип. 47. – С. 383–388.
5. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
6. Про затвердження Порядку ведення обліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в митних органах : Наказ Держмитслужби України від 31 травня 1996 р. № 237 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0292-96>.
7. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Держмиткому України від 31 травня 1996 р. № 237 : Наказ Держмитслужби України від 03 жовтня 2012 р. № 512 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0512342-12>.
8. Про встановлення порядку обліку осіб, які здійснюють операції з товарами : Наказ Міністерства фінансів України від 30 травня 2012 р. № 634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1381-12>.

ШАПЕНКО Л. О.,

асистент кафедри теорії та історії держави і права
(Юридичний інститут
Національного авіаційного університету)

УДК 346.14:336:658:330(045)

СТРАХУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

У статті узагальнено основні наукові підходи до розуміння категорії «страхування» та проаналізовано їхній вплив на визначення дефініції «страхування». Особлива увага приділена дослідженню ознак страхування як самостійної області фінансово-правових відносин, що базуються на економічних принципах. На основі аналізу поняття «страхування» як економічної та юридичної категорії автором запропоновано власне визначення терміна «страхування інноваційно-інвестиційної діяльності». Також під час наукового пошуку з метою подальшого вдосконалення механізмів правового регулювання з'ясовано правову сутність страхування інноваційно-інвестиційної діяльності.

Ключові слова: страхування, страхування інноваційно-інвестиційної діяльності, страховий договір, страхові ризики, страховий захист.

В статье обобщены основные научные подходы к пониманию категории «страхование» и проанализировано их влияние на определение дефиниции «страхование». Особое внимание уделено исследованию признаков страхования как самостоятельной области финансово-правовых отношений, основанных на экономических принципах. На основании анализа понятия «страхование» как экономической и юридической категории автором предложено собственное определение термина «страхование инновационно-инвестиционной деятельности». Также в ходе научного поиска с целью дальнейшего совершенствования механизмов правового регулирования раскрыто правовую сущность страхования инновационно-инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: страхование, страхование инновационно-инвестиционной деятельности, страховой договор, страховые риски, страховая защита.



The main scientific approaches to understanding of insurance category are summed up and their influence on «insurance» definition is analyzed in this article. Much attention is paid to the investigation of insurance features as independent sphere of financial and legal relations based on economical principals. Using analysis of «insurance» concept as a basis for both economic and legal categories the author proposes her own definition of the term «insurance of investment and innovation activities». During scientific search with the aim of further improvement of legal regulation mechanisms the legal nature of insurance of investment and innovation activities has been found out.

Key words: *insurance, insurance of investment and innovation activities, insurance agreement, insurance risks, insurance protection.*

Вступ. Інноваційна модель розвитку національної економіки визнана пріоритетом сьогодення. Вона передбачає активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності, яка спрямована на залучення інвестицій із метою оновлення існуючих чи запровадження нових технологій, продукції чи послуг (інновацій). Така діяльність покликана забезпечити безперервний процес функціонування підприємств та стабільний розвиток економіки в цілому.

Проте, як і більшість фінансово-економічних процесів, інноваційно-інвестиційна діяльність може зазнавати значних збитків у результаті настання різноманітних передбачуваних чи непередбачуваних подій (ризиків). Убезпечити від небажаних наслідків та ліквідувати збитки в цьому випадку покликаний інститут фінансового права – страхування, який є основною складовою функціонування інфраструктури підприємств та невід’ємним елементом економічної та соціальної систем, що чинить безпосередній вплив на розвиток господарюючих суб’єктів. Розвиток інституту страхування є особливо важливим питанням нині, коли відбувається реформування економіки, зміна стереотипів мислення, розбудова в Україні правової держави.

Сьогодні правове регулювання страхових відносин здійснюється одночасно нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], Господарського кодексу України (далі – ГК України) [2], Закону України «Про страхування» [3] та інших нормативно-правових актів, які зараз не є взаємоузгодженими. Незважаючи на те, що в останні роки спостерігається неабиякий інтерес до вивчення питань становлення і розвитку інституту страхування та здійснення ефективної інноваційно-інвестиційної діяльності, єдиного підходу до визначення поняття та правової сутності страхування інноваційно-інвестиційної діяльності немає. Актуальним на сьогодні залишається формування правових основ страхування цієї діяльності. Об’єктивне значення для належного контролю та регулювання правовідносин у сфері страхування інноваційно-інвестиційної діяльності має з’ясування сутності поняття «страхування» з правової точки зору, оскільки правильне тлумачення зазначеної категорії дозволить чітко регламентувати в законодавстві порядок страхового захисту інвестицій та інновацій із метою забезпечення інтересів господарюючих суб’єктів, а також функціональний розвиток підприємств усіх форм власності та конкурентоздатність національної економіки.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці таких учених, як І.Г. Андрущенко, Л.В. Андрущенко, В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, О.А. Бурбело, О.М. Вінник, О.М. Засць, Л.Л. Кінашук, Р.А. Калюжний, В.В. Мачуський, О.С. Осадець, Н.Б. Пацурія, С.А. Пилипенко, О.С. Удалов, І.Б. Чайкін, В.М. Юрах, а також інших науковців, які торкалися питань розвитку страхової діяльності, страхових правовідносин, правового регулювання страхування ризиків на ринках фінансових послуг, а також визначали його роль у забезпеченні економічної безпеки. Однак, не дивлячись на інтенсивність та широкий спектр досліджень, багато питань у цій сфері залишаються ще дискусійними. Це стосується насамперед з’ясування сутності та правового змісту категорії «страхування», вироблення теоретичних положень, здатних забезпечити підґрунтя для формування законодавчої бази щодо регулювання страхової справи у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності.

Постановка завдання. На основі аналізу чинного законодавства України та основних наукових доктрин визначити поняття «страхування інноваційно-інвестиційної діяльності», а також з’ясувати правову сутність цієї категорії з метою ефективного правового забезпечення функціонування фінансово-економічних процесів в умовах розвитку ринкових відносин.

Результати дослідження. Поняття «страхування інноваційно-інвестиційної діяльності» має складну ієрархічну структуру, що включає в себе щонайменше два елементи: «страхування» та «інноваційно-інвестиційна діяльність». Отже, перш ніж спробувати дати визначення цьому поняттю як правової категорії, варто дослідити основну його складову – «страхування».



Досліджуючи будь-яке поняття, у тому числі й поняття «страхування», необхідно враховувати всю сукупність наукових напрацювань як юридичної науки, так і інших наук, що дозволить поглянути на досліджуване явище з різних точок зору й об'єктивно відобразити його у визначенні. Дійсно, у сучасній юридичній науці існує безліч поглядів і думок щодо змісту та сутності страхування. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що більшість учених-економістів, розглядаючи страхування як економічну категорію, використовують суто правові поняття (наприклад, охорона, захист, відповідальність) і, навпаки, учені-юристи, даючи правову оцінку цьому поняттю, застосовують економічні категорії (наприклад, страхові фонди, розміщення резервних коштів, формування страхових резервів тощо).

Сам термін «страхування» має латинське походження, основу якого складають слова «securus» і «sine cura», які в перекладі означають «безтурботний». У багатьох слов'янських мовах, у тому числі й в українській, виникнення терміна страхування пов'язують зі словом «страх», яке безпосередньо стосується відчуття страху за збереження свого майна. З іншого боку, у європейських мовах страхування позначають терміном «insurance industry», в основі якого є слова впевненість, безпека, передбачливість [4, с. 39]. Таким чином, проаналізувавши етимологію терміна «страхування», можна дійти висновку, що страхування відбиває ідею застереження, захисту та безпеки.

Вирішення питання щодо визначення сутності категорії «страхування» полягає в розкритті всіх ознак, що притаманні цьому явищу. Тобто в здійсненні комплексного розгляду його економічних та правових аспектів як взаємопов'язаних та взаємозумовлюючих факторів існування інституту страхування.

Відомі українські вчені В.Д. Базилевич та К.С. Базилевич економічну сутність страхового захисту пояснюють необхідністю створення такого роду людської діяльності, який ґрунтується на акумуляції фінансових засобів із метою відшкодування збитків, спричинених настанням шкідливих для здоров'я та/або матеріального благополуччя подій, що створює сприятливі умови для безперебійного процесу суспільного відтворення [5, с. 28].

Як зазначає С.С. Осадець, страхування – це двосторонні правовідносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (чи третій особі) у разі настання події, обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивних заходів, спрямованих на зменшення ризику, а за потреби перестраховує частину своєї відповідальності [6, с. 34].

Звернувшись до юридичних енциклопедій та словників, можна знайти такі визначення терміна «страхування»:

– це сукупність заходів зі створення особливого грошового страхового фонду за рахунок внесків його учасників. Із коштів фонду спеціалізована страхова організація здійснює відшкодування матеріальних засобів, а також виплату інших грошових сум, спрямованих на відшкодування збитків, спричинених дією стихійних сил природи, нещасними випадками або за інших обставин [7, с. 91–92];

– це система правових, економічних та організаційних відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених законодавством або договором страхування, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом оплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [8, с. 879].

Досліджуючи страхування як правову категорію, учені пропонують такі визначення зазначеного поняття:

– врегульовані нормами фінансового права відносини з приводу формування шляхом сплати платежів зацікавленими особами, використання грошового фонду з метою відшкодування збитків в особливо обумовлених випадках [9, с. 10];

– професійну діяльність спеціалізованих організацій (страхових компаній або страховиків) щодо надання учасникам відносин у сфері господарювання (страхувальникам) страхових послуг, спрямованих на захист їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування страхових випадків за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів [10, с. 597];

– сукупність правовідносин із формування та використання грошових коштів зі спеціального фонду з метою страхової охорони майнових інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом відшкодування збитків, завданих страхувальнику (застрахованій особі) настанням страхового випадку або іншої визначеної події в житті громадян чи діяльності юридичних осіб [11, с. 9].



У науковій літературі існує ще чимало визначень поняття «страхування», але, узагальнюючи всі ці визначення, варто зазначити, що в галузі страхової справи цей термін застосовують насамперед у значенні інструмента відшкодування збитку [12, с. 10]. Сьогодні страхування є одним з основних фінансових інструментів, здатних забезпечити реалізацію фінансової політики держави, а також захист інтересів суб'єктів страхових відносин у разі понесення збитків від настання різноманітних ризиків (випадків).

Проте серед різноманіття всіх визначень усе ж керівними залишаються поняття, визначені в чинному законодавстві України. Так, у Законі України «Про страхування», зокрема в п. 1 ст. 1, закріплено, що страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [3].

Таке визначення не зовсім правильно відбиває правовий зміст поняття «страхування». Адже воно не враховує відповідні положення ГК України та інших нормативно-правових актів, що врегульовують відносини у сфері страхування, закріплюючи страхування лише як вид цивільно-правових відносин, лишаючи осторонь значну групу страхових відносин, які підлягають регулюванню нормами адміністративного, господарського, фінансового та міжнародного права. При цьому слід погодитися, що вивчення поняття страхування та зіставлення різних його тлумачень, які містяться в наукових працях, показують, що офіційне визначення терміна дещо переважане правовими аспектами [13, с. 262]. Отже, варто звернути увагу на пропозиції науковців щодо внесення змін до Закону України «Про страхування» та викласти ст. 1 у новій редакції: «Страхування – це відносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб» [14, с. 8].

Нерідко страхування ототожнюють зі страховою діяльністю, що, як правило, зумовлено відсутністю законодавчого закріплення останнього. Як видно з положень ГК України, страхування визначене як діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язаної з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів [2]. У такому разі законодавець ототожнює страхування та страхову діяльність, що призводить до хаотичного використання цих термінів і, відповідно, до неправильного застосування їх у юридичній практиці.

Існування в законодавстві різних за змістом визначень поняття «страхування» створює колізію правових норм та унеможливує дієве правове регулювання страхових правовідносин. Зазначена проблема стала предметом дослідження В.В. Мачуського, який запропонував для усунення вказаних розбіжностей із метою вдосконалення джерельної бази правового забезпечення страхової діяльності внести зміни до ГК України шляхом заміни назви «страхування на «страхова діяльність» [14, с. 15].

Проаналізувавши зміст різноманітних визначень поняття «страхування», важливим залишається виокремлення елементів, що складають економічний та правовий зміст страхування. Економічна сутність розкривається завдяки таким елементам, як страховий ризик, страхова сума, страхова вартість, страхова премія, страхова виплата, страховий фонд, страхові резерви. Розглядаючи ж правову сутність страхування, необхідно вказати, що страховим правовідносинам, як і більшості інших правовідносин, характерні як загальноправові, так і спеціальні ознаки, притаманні лише страхуванню. Мова йде про історично сформовані елементи, що складають внутрішню структуру страхування. Тобто юридичний зміст страхування характеризується такими ознаками, як страховий інтерес, страховий договір, випадкова ознака страхування, оплатність страхування, терміновість періоду страхування, межа відповідальності страхувальника.

Одним з основних елементів, що складає правову сутність страхування інноваційно-інвестиційної діяльності, є страховий договір. Адже такі страхові правовідносини встановлюються, як правило, на підставі страхового договору, оскільки згідно із Законом України «Про страхування» страхування інвестицій носить добровільний, а не обов'язковий характер [3]. Саме тому важливе значення для взаємовідносин між учасниками страхування мають умови страхового договору, які повинні бути чітко визначені до моменту його підписання.

На сьогодні права природа страхового договору чітко не визначена. Складність полягає в тому, що страховий договір не вписується в норми існуючих цивільних правових угод, він дещо



схожий на договір купівлі-продажу, поруки, позики тощо, проте ця схожість лише зовнішня, фактично страховий договір є самостійним.

З огляду на існування зазначених вище економічних та юридичних ознак можна стверджувати, що страхування є самостійною сферою фінансово-правових відносин, які базуються на економічних принципах [15, с. 54]. Проведений аналіз також дозволяє зробити висновок, що основною метою страхування інноваційно-інвестиційної діяльності є захист економічних (майнових) інтересів страхувальників (у цьому випадку – інвесторів), для реалізації якої необхідний правовий механізм, що забезпечує нормативно-правову регламентацію страхової справи у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності.

Висновки. Не дивлячись на велику кількість визначень поняття «страхування» як в економічній, так і в юридичній літературі, досі не вдалося створити таке визначення, яке б, з одного боку, не було занадто вузьким й охопило всі види страхування, а з іншого – не було занадто широким і не створювало перепон при його тлумаченні. Труднощі виникають насамперед у процесі здійснення страхування: коли складаються різноманітні суспільні відносини, що об'єктивно потребують правового регулювання. Оскільки ці відносини неможливо однозначно віднести ні до економічного базису, ні до правових категорій, під час їх розгляду необхідно ґрунтуватися на тому, що страхові відносини являють собою єдність економічного змісту та правової форми.

Визначаючи страхування правовою категорією, слід пам'ятати, що в цій якості воно не може бути тотожне страхуванню як економічній категорії. Правова наука розглядає страхування передусім у розрізі юридичних прав та обов'язків учасників цих відносин, тобто як страхові правовідносини. Тому право має справу лише з вольовими та пов'язаними з ними відносинами, що складаються під час страхування. У свою чергу економічна наука має своїм предметом закономірності процесу взаємодії учасників страхових відносин. Визначаючи розбіжності страхування як правової категорії та страхування як економічної категорії, слід пам'ятати, що розгляд правової форми не може йти у відриві від економічного змісту, яке в ньому міститься.

У результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що страхування є одним із механізмів управління ризиками, що сприяє захисту майнових інтересів громадян та підприємств, безпеці та стабільності підприємництва. В умовах економічних реформ страхування відіграє важливу роль, оскільки воно стимулює розвиток ринкових відносин і ділової активності, а також поліпшує інвестиційний клімат. Адже, сприяючи перерозподілу ризиків між суб'єктами господарювання, страхування дає змогу підвищити ефективність економіки в цілому та окремих її галузей зокрема.

Правова сутність страхування полягає в наявності в страхувальника на основі договору страхування певної гарантії щодо відшкодування можливих збитків від настання небажаних випадків, яку він отримує за умов сплати страхових платежів. Тобто інвестори завдяки страхуванню одержують впевненість у тому, що здійснюване ними інвестування матеріально захищене від небажаних наслідків у разі настання страхових випадків.

З огляду на вищесказане можна надати правове визначення поняття «страхування інноваційно-інвестиційної діяльності» як правовідносин, які виникають із метою захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб (інвесторів) у разі настання визначених договором страхування страхових випадків у процесі здійснення ними інноваційно-інвестиційної діяльності за рахунок сплати страхувальниками страхових платежів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Роль страхування у забезпеченні економічної безпеки : [монографія] / О.А. Бурбело, С.В. Єськов, С.М. Андросов, О.М. Заєць. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 176 с.
5. Базилевич В.Д. Страхування: практикум : [навч. посіб.] / В.Д. Базилевич. – Вид. 2. – К. : Знання, 2011. – 607 с.
6. Осадець С.С. Страхування : [підручник] / С.С. Осадець. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.



7. Марчук В.П. Словничок юридичних термінів : [навч. посіб.] / В.П. Марчук. – К. : МАУП, 2003. – 128 с.
8. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид. переробл. і доповн. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.
9. Кінашук Л.Л. Організаційно-правові засади державного особистого обов'язкового страхування співробітників органів внутрішніх справ в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Л.Л. Кінашук. – Ірпінь, 2003. – 19 с.
10. Вінник О.М. Господарське право : [навч. посіб.] / О.М. Вінник. – К. : Правова єдність, 2009. – 766 с.
11. Пилипенко С.А. Правове забезпечення обов'язкового особистого страхування працівників органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.А. Пилипенко. – К., 2002. – 18 с.
12. Калюжний Р.А. Державно-правове регулювання страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності / Р.А. Калюжний, Л.В. Андрущенко, І.Г. Андрущенко. – К. : МП «Леся», 2012. – 184 с.
13. Кремена М.Л. Розвиток страхової діяльності в Україні / М.Л. Кремена // Молодий вчений. – 2014. – № 12 (15). – С. 262–265.
14. Мачуський В.В. Правове регулювання страхової діяльності в Україні (господарсько-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / В.В. Мачуський. – К., 2013. – 18 с.
15. Заєць О.М. Страхове право України : [навч. посіб.] / О.М. Заєць. – Луганськ : РВВ ЛДСУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 288 с.

